

# ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ЗМІН В ЕКОЛОГІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

©2024 СТРЕТОВИЧ О. О.

УДК 338.3  
JEL: O33; Q01; Q57

## Стретович О. О. Застосування теорії змін в екологізації бізнесу

У статті узагальнено наукові підходи до розвитку теорії змін в екологізації бізнесу. Розвинено науково-методичні підходи до розуміння основ теорії змін. Наведено особливості застосування теорії змін в екологізації бізнесу. Виявлено специфіку розвитку теорії змін в екологізації бізнесу на прикладі України. Встановлено, що для українських реалій екологізація бізнесу реалізується здебільшого у формальній площині в контексті відповідності нормам і стандартам екологічного розвитку, забезпечення екологічного оподаткування, контролю норм забруднення навколишнього середовища, що сповільнює розвиток складової українського екологічного бізнесу та стримує інноваційне впровадження елементів екологічної парадигми в країні. Теорія змін – це строгий, але необхідний процес, за допомогою якого групи та зацікавлені сторони при плануванні діяльності формують свої довгострокові цілі та визначають умови, які, на їхню думку, мають передувати досягненню цих цілей. Ці умови моделюються як бажані результати, організовані графічно в причинно-наслідковій структурі. Теорія змін описує типи втручань (одна програма чи скоординована ініціатива), які приводять до результатів, зображених на карті результатів. Кожне втручання пов'язане з результатом у причинно-наслідковій системі, розкриваючи часто складну мережу дій, необхідних для здійснення змін. Виявлено, що декілька факторів ускладнюють багатонаціональним компаніям вжиття заходів проти зміни клімату, наприклад відсутність визначеності щодо кліматичної політики, відсутність екологічних технологій і недостатня прибутковість інвестицій. Застосування «зелених» практик також залишається обмеженим у Міжнародних медико-санітарних нормах (ММСП) як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, через обмежену доступність фінансів і навичок, відсутність інформації та знань про інновації та, в деяких випадках, – через погане застосування правил. Встановлено, що для більш якісного та ефективного застосування норм і положень теорії змін в екологізації бізнесу актуальним є запровадження професійних курсів для керівників та екологічних менеджерів компаній, що дозволить спрямувати професійну підготовку управлінського персоналу до впровадження ефективних екологічних змін у бізнесі. Також актуальним є впровадження державних програм стимулювання розвитку екологізації бізнесу в частині непрямого (податкові пільги для бізнесу, що впроваджує екологічні інновації) та прямого стимулювання реалізації екологічних змін (пільгове кредитування екологізації бізнесу).

**Ключові слова:** теорія змін, бізнес, екологізація, концепція, реалізація.

**Бібл.:** 8.

**Стретович Олександр Олегович** – аспірант кафедри економіки, підприємництва та туризму, Поліський національний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

**E-mail:** [sashastretovich44@gmail.com](mailto:sashastretovich44@gmail.com)

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6273-3056>

UDC 338.3  
JEL: O33; Q01; Q57

## Stretoyvch O. O. Application of the Theory of Change in the Greening of Business

The article summarizes scientific approaches to the development of the theory of changes in the greening of business. The scientific and methodological approaches to understanding the basics of the theory of change have been developed. The features of the application of the theory of change in the greening of business are presented. The specifics of the development of the theory of changes in the greening of business on the example of Ukraine are revealed. It is determined that for the Ukrainian realities, the greening of business is implemented mainly in the formal plane in the context of compliance with the norms and standards of environmental development, ensuring environmental taxation, control of environmental pollution standards, which slows down the development of the component of the Ukrainian environmental business and hinders the innovative introduction of elements of the ecological paradigm in our country. The theory of change is a rigorous but necessary process by which groups and stakeholders in planning activities formulate their long-term goals and define the conditions that they believe should precede the achievement of these goals. These conditions are modeled as desired outcomes, organized graphically in a causal structure. Change theory describes the types of interventions (a single program or a coordinated initiative) that lead to the outcomes depicted in the outcome map. Each intervention is linked to an outcome in a causal system, revealing the often complex web of actions required to bring about change. Several factors have been found to make it difficult for multinational companies to take action against climate change, such as a lack of certainty about climate policy, a lack of green technologies, and a lack of return on investment. The use of green practices also remains limited in the International Health Standards (IHR) in both developed and developing countries, due to limited access to finance and skills, lack of information and knowledge about innovation, and, in some cases, poor enforcement of rules. It is determined that for a better and more effective application of the norms and provisions of the theory of changes in the greening of business, it is relevant to introduce professional courses for managers and environmental managers of companies, which will direct the professional training of management staff to the implementation of effective environmental changes in business. It is also relevant to introduce the State-based programs to stimulate the development of greening business in terms of indirect (tax incentives for businesses that implement environmental innovations) and direct incentives for the implementation of environmental changes (preferential lending for greening business).

**Keywords:** theory of change, business, greening, conception, implementation.

**Bibl.:** 8.

**Stretoyvch Oleksandr O.** – Postgraduate Student of the Department of Economics, Entrepreneurship and Tourism, Polissia National University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008, Ukraine)

**E-mail:** [sashastretovich44@gmail.com](mailto:sashastretovich44@gmail.com)

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6273-3056>

Актуальність роботи обумовлена тим, що в сучасних умовах зростає стратегічне значення розвитку теорії змін в екологізації бізнесу. Виявлені особливості застосування теорії змін в екологізації бізнесу дозволяють адаптувати організацію бізнес-процесів як до сучасних вимог екологічного розвитку, так і до стандартів сертифікації та управління. Водночас теорія змін не завжди якісно й ефективно використовується, особливо в малому та середньому бізнесі щодо реалізації в практичному аспекті їх екологізації. Поведінка компаній має вирішальне значення для благополуччя природного середовища та справедливого переходу. Більшість підприємств, у тому числі малих, упроваджують заходи щодо зменшення відходів і викидів вуглецю. Здебільшого це не передбачає жодних витрат або навіть зниження витрат виробництва. Заходи з озеленення місць, де люди виконують свою роботу, є невід'ємною частиною «озеленення» компаній і важливі як для працівників, так і для роботодавців. Але ще багато чого потрібно зробити, щоб допомогти підприємствам і робочим місцям стати екологічно чистими та продуктивними.

Питання використання теорії змін в екологізації бізнесу розглядала значна кількість науковців, зокрема, Баляк С., Клаунінг Н., Четвертухіна Л., Коваль-Гончар М. досліджували питання адаптації екологізації бізнесу до вимог стандартизації та сертифікації [1], Єгорова М. С. розглядала аспекти трансформації екологізації в бізнесі [2], Мельник Л. Г., Чумак Л. Ф. та Прокопенко О. В. досліджували особливості розвитку бізнесу в умовах стратегічних екологічних змін [3–5]. Водночас практичні аспекти розвитку застосування теорії змін в екологізації бізнесу, на нашу думку, на цей час висвітлені недостатньо.

*Метою* статті є узагальнення науково-методичних і практичних підходів до застосування теорії змін в екологізації бізнесу з урахуванням міжнародних та українських реалій.

В індустріальному суспільстві (на рубежі XIX–XX ст.) спостерігалися зворотні наслідки соціальних впливів (шкода здоров'ю, виснаження ресурсів) на навколишнє середовище. Перші спроби усунути ці наслідки (охорона праці, економніше використання сировини) виявилися малоефективними. Лише в другій половині XX ст., на постіндустріальному етапі суспільного розвитку, людство усвідомило опосередковані впливи, які підживлювали неконтрольовані природні процеси (кліматичні, геохімічні, тектонічні, трофічні, генетично-мутаційні). Прямі наслідки стали надзвичайно серйозними.

Теорія виробництва та споживання реагувала на ці наслідки, вводячи додаткові обмеження

(норми гранично допустимої концентрації, норми гранично допустимих викидів, норми гранично допустимих скидів, контроль лісового господарства тощо). Проте ці стандарти не забезпечують поліпшення стану та збереження планетарних і регіональних екосистем. Насправді ці правила були, є і будуть порушуватися, якщо підхід буде однаковим.

Наприкінці XX століття негативні тенденції глобалізації економіки стали величезною руйнівною силою: усі природні ресурси виснажуються, навколишнє середовище деградує, планета забруднюється та засмічується. Останні двадцять років нового тисячоліття показали, що ситуація не поліпшилася.

Зараз необхідні кардинальні перетворення в економічній, соціальній та екологічній сферах, а саме, забезпечення високого рівня національної безпеки. У сфері екологічного спрямування це має виражатися в чіткій державній політиці, спрямованій на запобігання й усунення викликів і загроз екологічній безпеці; у створенні економічних умов для ефективної діяльності щодо запобігання виникненню та розвитку екологічно небезпечних ситуацій та ліквідації їх наслідків, у тому числі створення умов для сталого розвитку людського суспільства; у регулюванні діяльності щодо запобігання екологічним загрозам та захисту природи та життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської діяльності, надзвичайних ситуацій, їх наслідків до досягнення прийняттого рівня захисту. Реалізація цих напрямків можлива лише за умови сприйняття всіма суб'єктами нового уявлення про виробництво, економіку та загалом життя, спрямоване на збереження екологічності – екологізацію всіх сфер господарської діяльності.

*Теорія змін* (також відома як шлях змін) – це стратегія, яка дозволяє визначити та пояснити всі кроки та умови, необхідні для створення довгострокових змін у спільноті. Теорія змін – це стратегія, яка дозволяє візуально представити, що потрібно змінити, і як зміни відбудуться в спільнотах. Інакше кажучи, це дозволяє планувати зміни, а також дозволяє обмірковувати та переоцінювати досягнення на цьому шляху.

Теорія змін пояснює, як дії розуміються як такі, що дають низку результатів, що сприяють досягненню кінцевого запланованого впливу. Його можна розробити для будь-якого рівня втручання – події, проекту, програми, політики, стратегії чи організації. Теорію змін можна розробити для втручання:

- ◆ коли цілі та заходи можна визначити та чітко спланувати заздалегідь;

- ✦ яке змінюється та адаптується у відповідь на нові проблеми та рішення, прийняті партнерами та іншими зацікавленими сторонами.

Іноді цей термін використовується загалом для позначення будь-якої версії цього процесу, включно з ланцюжком результатів, який показує низку блоків від входів до результатів, результатів і впливу, або логічну структуру, яка представляє ту саму інформацію в матриці.

Елементи моделі теорії змін, які допоможуть у розробці та формуванні моделі для організації, включають:

- ✦ *довгострокові результати (бачення успіху)*: стосується змін, яких ви хочете досягти. Ця зміна потребує часу та може відрізнитися від спільноти до спільноти, для деяких це може зайняти кілька років, для інших – десятиліття;
- ✦ *передумови*: стосуються всіх змін, які мають відбутися для досягнення довгострокового результату або бачення успіху;
- ✦ *втручання (шлях змін)*: стосується програм, ініціатив і стратегій, які дозволяють нам досягти бажаних результатів;
- ✦ *індикатори успіху*: стосуються видимих, вимірних змін, які допомагають нам визначити, чи був досягнутий успіх, чи ні.

Це приклад теорії змін, яка включає всі згадані вище елементи.

**К**ожна галузь дослідження проходить життєвий цикл; з'являється нова ідея, вона розвивається у зростаючому корпусі літератури та або продовжує розвиватися, або занепадає. Вірною ознакою успішного розвитку галузі є спроба інституціоналізувати її історію, класифікувати її досягнення та спроектувати її майбутні напрямки.

Циркулярна економіка прагне створити систему, в якій ресурси використовуються максимально продуктивно та тривалий час, а відходи мінімізуються. Вона включає в себе переробку, вторинне використання матеріалів, рециклінг та інші підходи, спрямовані на збереження ресурсів і зменшення відходів.

Структура забезпечує робочу модель, на основі якої можна перевірити гіпотези та припущення про те, які дії найкраще дадуть результати в моделі. Дотримання методу теорії змін забезпечує прозорість процесів впровадження та оцінки, щоб усі учасники знали, що відбувається і чому. Щоби було зрозуміло, кожен результат у теорії чітко визначений. Усі результати повинні мати один або більше показників успіху. У міру впровадження організації збирають і аналізують дані про ключові

показники як засіб моніторингу прогресу в теорії змін. Дані індикаторів показують, чи відбуваються прогнозовані зміни, чи ні. Використовуючи дані індикаторів, співпрацівники програми можуть коригувати та переглядати свою модель змін, коли вони дізнаються більше про те, що працює, а що ні.

Проте важливо зазначити, що ці два підходи можуть переплітатися, і в певних випадках вони використовуються як синоніми. «Зелена» економіка може включати циркулярні елементи, але загалом є набагато ширшим поняттям та охоплює набагато більше сфер діяльності, на відміну від циркулярної. Своєю чергою, циркулярна економіка може враховувати принципи «зеленої» економіки, але акцентує свою увагу насамперед саме на підприємстві та його ефективності.

**В**иходячи з вищесказаного надалі пропонується розглядати методи, підходи та європейський досвід упровадження циркулярної економіки як один з інструментів з підвищення екологізації та економічної ефективності національних підприємств.

Модернізація промисловості в напрямку переходу до циркулярної економіки є одним із головних викликів сучасності, оскільки передбачає створення нових моделей бізнесу, нових господарських зв'язків і ланцюгів доданої вартості.

Промислові підприємства мають вийти за рамки звичайної моделі ефективного використання ресурсів та прагнути збільшувати тривалість і потенційну багаторазовість використання матеріалів, продуктів та активів. Європейська комісія вже розробила та прийняла Пакет циркулярної економіки – сукупність законодавчих ініціатив, в якому встановлені цільові показники щодо переробки відходів [6].

Споживачі та клієнти все більше вимагають екологічно чистих продуктів, про що свідчать пошуки екологічно чистих продуктів у Google, які з 2016 по 2020 рр. зросли на 71%. Збільшення попиту є стимулювальним фактором для неформальних компаній, особливо тих, що працюють у циркулярній економіці, які займаються купівлею та продажем перероблених матеріалів, а також обслуговуванням і ремонтом різних товарів. Для ММСП, які працюють у глобальних ланцюгах постачання, великі компанії представляють своїх основних клієнтів, які, своєю чергою, забезпечують свій власний престиж серед споживачів, інвесторів, акціонерів і відповідних урядів.

Збільшення екологічних, соціальних і управлінських інвестицій – пріоритет узгодження фінансових цілей з екологічними, соціальними та управлінськими результатами та вимогами до роз-



криття інформації для цих практик – є додатковим фактором поштовху. Зростаючий дефіцит ресурсів і частіше стихійних лих також є факторами, що сприяють екологізації компаній. «Зелені» компанії більш стійкі до наслідків зміни навколишнього середовища. Деякі ММСП безпосередньо зазнали несприятливого впливу на навколишнє середовище та були змушені розглядати екологічні інвестиції у свій бюджет як засіб виживання, наприклад змінювати місце виробництва через посуху [6].

**К**ультура та норми впливають на стратегію, прийняту роботодавцями щодо переходу на «зелену» територію, особливо власниками-менеджерами менших компаній. Зміна клімату розширила традиційні сфери переговорів між соціальними партнерами в багатьох національних і міжнародних контекстах. Проте посилення соціального діалогу на національному рівні не завжди означає посилення діалогу на рівні бізнесу чи місцевому рівні. Насправді рідко – хоча й не безпрецедентно – соціальний діалог на нижчих рівнях зосереджується на допомозі компаніям змінити їхні виробничі процеси, щоб зменшити викиди та сприяти «зеленим» робочим місцям.

Деякі фактори ускладнюють багатонаціональним компаніям вжиття заходів проти зміни клімату, наприклад відсутність визначеності щодо кліматичної політики, відсутність екологічних технологій і недостатня прибутковість інвестицій. Застосування «зелених» практик також залишається обмеженим у ММСП – як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, через обмежену доступність фінансів і навичок, відсутність інформації та знань про інновації та в деяких випадках – через погане застосування правил [7; 8].

Викликами теорії змін в екологізації бізнесу з урахуванням міжнародних та українських реалій, на нашу думку, є:

- ✦ відсутність єдиних вимог до екологічного впровадження стандартів бізнесу;
- ✦ ризик-орієнтованість бізнесу в сучасних умовах;
- ✦ потреба в значних інвестиціях та кваліфікованому персоналі для реалізації інвестиційного екологічного проекту.

Деякі ММСП стикаються з такими перешкодами, як складність адміністративних і правових процедур або відсутність необхідних матеріалів, а більшість повідомили про відсутність фінансової підтримки для переходу на «зелений» рівень. У випадку неформальних підприємств їх формалізації та переходу до екологічно та економічно стійкого виробництва перешкоджають структурні недоліки в економіці та неадекватність нормативно-право-

вої бази на національному та галузевому рівнях. Неадекватність кваліфікації визначена як одна з найважливіших перешкод для екологізації компанії, особливо в секторах за межами енергетики та енергоефективності. Сучасною науковою проблематикою застосування теорії змін в екологізації бізнесу з урахуванням міжнародних та українських реалій, на нашу думку, є:

- ✦ недостатнє концептуальне розуміння потреби впровадження екологізації бізнесу;
- ✦ слабка підготовка менеджменту до стратегічних змін у підсистемі екологізації бізнесу;
- ✦ відсутність стратегічного інвестування у сфері екологізації бізнесу;
- ✦ слабкий рівень імплементації закордонного досвіду екологізації бізнесу національними компаніями;
- ✦ відсутність державних пільг і гарантій для компаній, які вирішили впроваджувати елементи заходів з екологізації бізнесу.

Усунення вказаних недоліків застосування теорії змін в екологізації бізнесу з урахуванням міжнародних та українських реалій дозволить, на нашу думку, якісно забезпечити перехід на світові екологічні стандарти, поліпшити екологічну ситуацію в країні та посилити рівень національної екологічної конкурентоспроможності бізнесу.

## ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження узагальнення науково-методичних і практичних підходів до застосування теорії змін в екологізації бізнесу з урахуванням міжнародних та українських реалій встановлено таке.

Теорія змін – це строгий і водночас спільний процес, у якому групи та учасники, як частина процесу планування, формують свої довгострокові цілі та визначають умови, які, на їхню думку, мають бути виконані для досягнення цих цілей. Ці умови моделюються як бажані результати та впорядковуються графічно в причинно-наслідкову схему.

Теорія змін описує типи втручань (які можуть бути окремою програмою або спільною ініціативою), які приводять до результатів, представлених у концептуальній структурі результатів. Кожне втручання пов'язане з результатом у причинно-наслідковій схемі, показуючи часто складний ланцюг дій, необхідних для створення змін. Схема пропонує робочу модель, яка служитиме посиланням для перевірки гіпотез і припущень про те, які дії будуть найкращими для отримання результатів моделі. Теорія змін досить якісно описує алгоритми та механізми впровадження трансформації за окремими операційними напрямками, зокрема стосовно екологізації бізнесу, сформовано інструментарій

адаптивного використання екологізації в умовах глобального та національного бізнесу.

У сучасний постіндустріальний період суспільного розвитку узагальнено прогнози щодо майбутнього людства. Характерними рисами періоду є комп'ютеризація суспільства; підвищення рівня освіти; інновації, засновані на інженерних і наукових досягненнях. Дотепер теорії, спрямовані на вирішення питання суспільного розвитку, займалися окремими аспектами цього питання. Довгий час панувала теорія виробництва та споживання. У статті аналізуються природоорієнтовані підходи, що існують у державно-плановій та ринковій економіці.

Проаналізовано також теорію змін і процеси екологізації в індустріальному та постіндустріальному суспільствах, що обумовлюють шляхи вирішення проблеми відносин бізнес-середовища. Досліджено методи формування збалансованого підходу до економічних, соціальних та екологічних проблем через інноваційну систему екологізації бізнесу. Визначено, що вони базуються на соціальній відповідальності компаній, а не на конкурентних перевагах екологічно орієнтованого бізнесу, та введено поняття людиноцентричності.

Для українських реалій екологізація бізнесу реалізується здебільшого у формальній площині в контексті відповідності нормам і стандартам екологічного розвитку, забезпечення екологічного оподаткування, контролю норм забруднення навколишнього середовища, що сповільнює розвиток складової українського екологічного бізнесу та стримує інноваційне впровадження елементів екологічної парадигми в країні.

Для більш якісного та ефективного застосування норм і положень теорії змін в екологізації бізнесу актуальним є запровадження професійних курсів для керівників та екологічних менеджерів компаній, що дозволить формалізувати професійну підготовку управлінського персоналу до впровадження ефективних екологічних змін у бізнесі. Також актуальним є впровадження державних програм стимулювання розвитку екологізації бізнесу в частині непрямого стимулювання (податкові пільги для бізнесу, що впроваджує екологічні інновації) та прямого стимулювання реалізації екологічних змін (пільгове кредитування екологізації бізнесу). ■

## БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балує С., Клаунінг Н., Четвертухіна Л., Коваль-Гончар М. Екологічні тренди в Україні: погляд громадян : Звіт за результатами соціологічного дослідження. 2021. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueos/ukraine/17805.pdf>
2. Егорова М. С. Экономические механизмы и условия перехода к зеленой экономике. Фун-

даментальные исследования. 2014. № 6. Ч. 6. С. 1262–1266. URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=34326>

3. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : підручник. Суми : Університетська книга, 2006. 367 с.
4. Прокопенко О. В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності : монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 396 с.
5. Чумак Л. Ф. Перспективи впровадження концепцій біоекономіки та її вплив на розвиток машинобудівних підприємств. *Стійкий розвиток в умовах соціально-орієнтованої економіки* : кол. моногр. / за ред. В. В. Прохорової. Харків : Сму-гаста типографія, 2016. С. 89–97.
6. Bamberger M., Segone M. Theory-based Equity-focused Evaluation. In: *How to Design and Manage Equity-focused Evaluations*. UNICEF. New York, 2011.
7. Bourguignon D. Circular economy package. Four legislative proposals on waste. Didier Bourguignon. Briefing. *EU Legislation in Progress*. 2018, March. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614766/EPRS\\_BRI\(2018\)614766\\_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614766/EPRS_BRI(2018)614766_EN.pdf)
8. Funnell Sue C., Rogers P. J. Purposeful Program Theory: Effective Use of Logic Models and Theories of Change. San Francisco : Wiley, 2012.

## REFERENCES

- Baliuk, S. et al. "Ekolohichni trendy v Ukraini: pohliad hromadian : Zvit za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia" [Ecological Trends in Ukraine: The View of Citizens : Report Based on the Results of a Sociological Study]. 2021. <http://library.fes.de/pdf-files/bueos/ukraine/17805.pdf>
- Bamberger, M., and Segone, M. "Theory-based Equity-focused Evaluation". In *How to Design and Manage Equity-focused Evaluations*. New York: UNICEF, 2011.
- Bourguignon, D. "Circular economy package. Four legislative proposals on waste". Didier Bourguignon. Briefing. *EU Legislation in Progress*. 2018, March. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614766/EPRS\\_BRI\(2018\)614766\\_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614766/EPRS_BRI(2018)614766_EN.pdf)
- Chumak, L. F. "Perspektyvy vprovadzhennia kontseptsii bioekonomiky ta yii vplyv na rozvytok mashynobudivnykh pidpriemstv" [Prospects for the Introduction of Bioeconomy Concepts and Its Influence on the Development of Machine-building Enterprises]. In *Stiiki rozvytok v umovakh sotsialno-orientovanoi ekonomiky*, 89-97. Kharkiv: Smuhasta typhrafiya, 2016.
- Funnell, Sue C., and Rogers, P. J. *Purposeful Program Theory: Effective Use of Logic Models and Theories of Change*. San Francisco: Wiley, 2012.
- Melnyk, L. H. *Ekolohichna ekonomika* [Ecological Economy]. Sumy: Universytetska knyha, 2006.
- Prokopenko, O. V. *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia ekolohizatsii innovatsiinoi diialnosti* [Socio-economic Motivation of Greening Innovative Activity]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2010.
- Yegorova, M. S. "Ekonomicheskiye mekhanizmy i usloviya perekhoda k zelenoy ekonomike" [Economic Mechanisms and Conditions for the Transition to a Green Economy]. *Fundamentalnyye issledovaniya*, no. 6, part 6 (2014): 1262-1266. <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=34326>

Науковий керівник – Скидан О. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, підприємництва та туризму, Поліський національний університет (Житомир)